

Pojetí pravdy v „Útěše z filosofie“ [1967]

Před čtvrt stoletím zemřel 12. května 1942 filosof Emanuel Rádl. Čtvrt roku před svou smrtí odevzdal svému žákovi a spolupracovníkovi Josefu Navrátilovi jeden z rukopisů, na nichž pracoval v době své nemoci. Tužkou psaný text nese název „Útěcha z filosofie“. Na vztah této knížky k ostatní nemalé Rádlově literární produkci a na její místo ve vývoji Rádlova myšlení existovaly a existují různé názory. Otištěná stať, napsaná v dubnu 1957, si výslovně neklade podobný úkol, i když se mu ovšem zcela vyhnout nemůže. jde v ní spíše o stručné uvedení do Rádlova myšlení, pracující převážně s citáty (u nichž je vždy uvedena stránka). K doplnění pohledu upozorňuje autor na svůj podobně zpracovaný krátký úvod do Rádlova pojetí vztahu mezi pravdou a dějinami¹ a zejména na celkovou studii o Rádlově pojetí pravdy.²

Rádl se rozhodl postavit celé své učení proti učení nové doby, které vychází z nižšího a které vyšší redukuje, vysvětluje, skládá z nižšího. Prohlašuje, že opouští i moderní biologické učení (28), protože buňky i pletiva, protoplasma, jádro buněčné i mikroskopicky drobná tělíska znamenají jen hmotu a tmou kolem ní. Proti hmotě v tomto smyslu, tedy proti všemu danému, objektivnímu, co má váhu a co jakoby tlačí (tedy i proti energii) staví život, tj. vitálnost a morálnost.

Rádl praví, že život nepovstal z hmoty; nemohl ani vstoupit do těla zvenčí (32); přitom však je fatálně spjat s tělem. Tělo klade Rádl na roveň hmotě, energii (34). To vyhlíží jako zřejmý rozpor. Buď přišel život do těla zvenčí anebo povstal z těla, z hmoty. Jak tomu rozumět, odmítá-li Rádl obě možnosti? Všimněme si však, jak v závěru *Útěchy* (88) sám staví otázku: kde je rozhraní mezi hmotou (a silou) a mezi morálností!? Na tuto otázku neodpovídá; až docela na konci naznačuje řešení jinou otázkou, zda se nebudeme musít vrátit k antické víře, že *celý svět* (i hvězdy) *má podíl na životě* (93). Závěr musíme učinit sami: hmota, jak si ji představovaly moderní vědy, je výmyslem; tuto hmotu (tj. tento pojem hmoty) je třeba odmítnout a opustit. Skutečnost je i na svých nejnižších úrovních něčím více než touto „hmotou“ bez života; a jestliže Rádl výslovně mluví o dvojí úrovni života, totiž o vitálnosti a morálnosti, musíme v jeho myšlení předpokládat ještě třetí, nižší než sama vitálnost, ale přesto oběma explicitně zmíněným úrovním v jádře příbuznou úroveň.

Zdůrazňuje-li Rádl, že jak život vitální, tak i morální je nutně vázán na hmotu, že neexistuje jinak než v těle daných lidí (nebo organismů), pak je třeba tím spíš mít za to, že je tomu obdobné i na úrovni subvitální. Jestliže však neexistuje čistá hmota bez nejmenšího náznaku prae-vitálnosti (a prae-morálnosti), je zřejmě třeba mít „hmotnost“ a „nehmotnost“ za dvě stránky každé skutečné věci a tudíž veškeré skutečnosti. Nejnižšími

¹ Pravda a dějiny. Křesťanská revue 24/1957, str. 141–142.

² Pravda a prax. Mladá tvorba (Bratislava) 11/1966, str. 12–15.

úrovněmi počínajíc vidíme v celém světě samou vládu, která má svého druhu program a která živé (a tedy i před-živé) bytosti organizuje (28); bez hmoty žádné vlády není. Bytost (ať už před-živá, živá nebo morální) je nehmotná, ale vládne tak, že užívá k své vládě hmoty a síly a je jejich pánem (29). Jestliže však celý svět má podíl na takové vládě, jak jinak, než že je svět nesmírným množstvím bytostí vládnoucích nad svými těly? To znamená, že individuálnost začíná – byt v primitivní podobě – už na samém počátku vlády (35). čím vyš, tím se individuálnost prohlubuje. Vrcholu dosahuje ve vědomí, v rozvaze, v soudnosti, v rozumu, v poznání. Morální život je dílem lidí, kteří na své vlastní svědomí jednají, rozeznávajíce, co je správné (28). Mimo individuální život není na tomto světě ani života, ani pravdy (35). Tak myšlenka vskutku žije pouze v lidech, kteří se jí odevzdávají (35). Proto je pravda neodlučitelná od naší vlastní rozvahy, je to naše pravda (moje, tvoje). Má smysl, jen pokud je mou vlastní pravdou (9).

A přece pravda není v nás, nýbrž pro nás, vládne nad námi (10). Nejsme to my, kdo vytváříme pravdu, ani ji nemáme jako něco, co jsme uchopili a postihli, jako svou kvalitu nebo kvalitu něčeho svého. Pravda má nás (16); pravda je dříve, než jsme se narodili (16; 76), její vládu jen objevujeme – i vládu nad sebou. Neustanovujeme pravdu, ale rodíme se do ní (16). Pravda je poslední autoritou (14), je mírou člověka, ne obráceně.

Ale tato pravda, která je „před“ námi a „nad“ námi, je bezbranná, ba co víc; je sama neúčinná, nemůže působit sama svou vahou. Uskutečňuje se teprve tam, kde najde porozumění, pochopení, souhlas, služebníky (76). Je třeba ji vidět, odevzdat se jí, žasnout, věřit, chápat, být alespoň slabým služebníkem vládnoucí pravdy, tj. pravé skutečnosti (86). Není jiného přístupu k pravé skutečnosti a k pravdě. Nelze ji pozorovat zvenčí (jako hmotu – 76). Právě proto je „objektivní metafysika“ nemožným postulátem (77). Jinak než individuálně, každý podle svého osobního pojetí, nemůže metafysik podat své učení, jímž míří za pravdou (78). V tom je paradox individuálnosti: filosof míří k naprosté pravdě, ale nemůže na tomto světě po ní vztáhnout mysl než řídit se okolnostmi prostředí, které je nahodilé a chaotické (78). To není lidský nedostatek; základ toho je v samé podstatě, v samé vnitřní povaze pravdy. Pravda není jen věcí abstraktního poznání; pravda má vládnout ve světě, nemá svůj cíl sama v sobě. Ovšem také vládne – již na subvitální, zvláště však na vitální úrovni. Jako pravda (tj. v plnosti) však vládne až skrze soudnost, skrze rozum a poznání (9; 10; 17). Jestliže však soudnost, rozum a poznání mají takto pravdě sloužit, musejí jí být poslušny a obrátit se směrem, kterým jde i ona, totiž směrem vlády nad světem. Nelze však vládnout, leč spravedlivě; a vládnout spravedlivě nad věcmi znamená byt věcem po právu. Poznat pravdu tedy znamená byt věcem po právu. Tedy také věci poznat. Věci však mají i své souvislosti. Proto je třeba je poznat v jejich souvislostech. To není nedostatek, nýbrž naopak závazek a povinnost, že se musíme řídit okolnostmi prostředí (které ovšem musíme důkladně znát). Odtud také vážnost Rádlova důrazu

na porozumění dějinám a minulosti. Je třeba rozumět, chápat, uznávat, vidět sama sebe v názorech doby minulé, sama sebe, zahaleného za omyly každé doby, ale usilujícího s pomocí dřívějších dob k pravdě (74). Nelze jít za pravdou bez ohledu na minulost; vzpoura proti minulosti je vzpourou proti morálnímu řádu. Ale ovšem nejde o cizí, objektivní minulé děje; je nutno do nich proniknout, najít v minulých dobách sebe, rozumět minulosti s porozuměním, tedy tak, že vlastně vytrhneme minulost ze zapomenutí a učiníme ji aktuální, zpřítomníme ji.

Počínáme-li si s dějinami s takovýmto porozuměním, uslyšíme pravdu. Lidé nejsou svým lidským smyslem pro pravdu, pro spravedlnost a pro lásku v rozporu se skutečnou pravdou a láskou (56). Rozvaha a poučení rozumných lidí je jedinou cestou, kterou lze najít to, co je správné (56). Rádl tu odmítá onu propast mezi božským a lidským, která se hrozivě rozevřela třeba v moderní protestantské teologii (a již v Kierkegaardovi). Vzdělanost je cestou k pravé skutečnosti. Naprosté poznání skutečnosti ovšem není člověku dáno; poznání je cílem, nikoli základem vědění.

Shrňme v bodech: 1. Pravda prochází soudností. 2. Pravda je osobní, individuální, a proto může být zdůvodněna. 3. Pravda není v nás, nýbrž vládne. 4. Víme napřed (před formulací), co je pravdivé; pravda je základem všech forem přesvědčení, je původcem, zdrojem jejich pravosti a pravdivosti. 5. Pravda je poslední autoritou. 6. Pravdu objevujeme, nekonstruujeme ji.